

HOE EEN MUSEUMCOLLECTIE VERWERVEN?

Als Jean Capart in 1900 adjunct-conservator wordt in de KMKG telt de Egyptische collectie slechts een paar 100 objecten. In de loop van zijn carrière zorgt hij voor duizenden aanwinsten door schenkingen aan te trekken, in te tekenen op opgravingen en stukken aan te kopen op openbare veilingen.

PRIVÉVERZAMELINGEN EN SCHENKINGEN

Jean Capart probeert privéverzamelaars te overtuigen om hun collectie oudheden te schenken aan het museum. Een aantal van deze rijke burgers, industriëlen en adel gaat op zijn voorstel in en treedt zo in de voetstappen van eerdere schenkers of verkopers zoals politicus Gustave Hagemans die in 1861 500 oudheden aan het museum verkocht, waaronder 200 Egyptische (zie fiche Egyptomanie). De diplomaat Emile de Meester de Ravestein schenkt zijn privécollectie in 1884, maar niet iedereen staat te springen om zijn/haar verzameling te schenken. Zo is er bijvoorbeeld de koninklijke familie. Leopold, hertog van Brabant en latere koning van België, reist twee maal naar Egypte: een keer in de winter van 1854-1855 en een tweede keer in 1862-1863. In feite onderzoekt hij de mogelijkheden tot een kolonie voor België.

Van die reizen brengt hij heel wat archeologische objecten mee die hij kocht of aangeboden kreeg, maar wanneer Capart hem vraagt om de objecten aan het museum te schenken en ze zo toegankelijk te maken voor het publiek, weigert Leopold. Koning Leopold II sterft in 1909, en het is pas na een rechtszaak van de Belgische Staat tegen de drie dochters van de koning dat in 1914 en in 1934 96 Egyptische objecten aan het museum toegewezen worden.



Valkengod Chonsoe, kiezelhoudende zandsteen, Karnak, Nieuwe Rijk, ca. -1375

Dit beeld, dat de god Chonsoe voorstelt, is een van de werken die uit de voormalige koninklijke verzameling komen. Het is opgegraven door de Franse archeoloog Mariette (zie fiche Archeologie) in 1859 en in 1863 aan Leopold II geschonken in naam van de gouverneur van Egypte*. Het is afkomstig uit de Chonsoetempel in Karnak en gemaakt in de tijd van Amenhotep III (18e dynastie). Het monumentale beeld van bijna twee meter hoog stelt een valk met gesloten vleugels voor. Aan de voorkant rust de kop op menselijke schouders en een atletische borstkas. Ook is een aanzet van twee armen zichtbaar. De valkgod Chonsoe vormt samen met zijn ouders Amon en Moet de Thebaanse triade: de drie hoofdgoden van Thebe. Hij is een maangod, maar heeft ook scheidende en genezende krachten. In de 21e dynastie is het beeld herbruikt, toen grondstoffen minder gemakkelijk verkrijgbaar waren.

*Dit beeld is weggenomen en door een hoge ambtenaar aan een buitenlandse prins geschonken. Hierbij rijzen vragen over de legitimiteit van de schenking.

ARCHEOLOGISCHE OPGRAVINGEN

Egyptische oudheden werden ook verworven door het intekenen op een archeologische campagnes, zoals die ondernomen werden door het Britse Egyptian Exploration Fund met grote archeologen als Sir William Flinders Petrie, B.P. Grenfell en A.S. Hunt of J. Garstang. Ze boden musea van verschillende landen aan om financieel bij te dragen aan hun dure archeologische opgravingsmissies. In ruil krijgt de intekenaar – afhankelijk van de bijdrage – een deel van de opgegraven objecten. In tegenstelling tot vandaag, is het in de 19e eeuw wettelijk toegestaan dat archeologische objecten Egypte voorgoed verlaten: ongeveer de helft van de objecten blijft in handen van de Egyptische Dienst voor Egyptische Oudheden, terwijl de andere helft meegenomen mag worden door de concessiehouders. Tot de late jaren dertig komen heel wat interessante loten op deze manier in handen van Jean Capart en vinden zo hun weg naar het museum. Sterker nog: ze maken vandaag het grootste deel uit van de verzameling Oudegyptische kunst van de KMKG.

(A) Deze mooie hiërogliefen zijn beeldhouwd en beschilderd in kalksteen. Ze zijn opgegraven door de Zwitserse egyptoloog Edouard Naville voor het Egyptian Exploration Fund in Deir el-Bahari waar de funeraire tempel van farao Mentoehotep II (11e dynastie, Middenrijk) gevonden is. Het gebeurt dikwijls dat een farao in de buurt van zijn graf ook een tempel laat oprichten. Het geheel heet dan het ‘funeraire complex’. Doordat het museum bij het EEF intekent voor de opgravingen van 1903 – 1907 verkrijgt het ongeveer 200 objecten uit deze tempel, waaronder dit mooie hiërogliefenreliëf. In de zalen Egyptische kunst op de 3e verdieping van het museum zijn nog andere fragmenten uit dezelfde tempel te zien, namelijk beschilderde reliëfs met afbeeldingen van een jachtpartij.

Vanaf 1937 zal het museum ook objecten verkrijgen via de opgravingen in Elkab, uitgevoerd door Capart (zie fiche opgravingen in Elkab).



A

VEILINGEN

Capart is regelmatig aanwezig op veilingen waar oudheden te koop aangeboden worden. Zo kan hij de verzameling aanvullen, al is het niet altijd duidelijk waar de objecten vandaan komen.

Capart koopt in 1905 op een Parijse veiling een reliëf met de afbeelding van een dame in profiel. Het voorwerp is bezaaid met zwart gekrabbeld demotisch schrift, waardoor het reliëf getypeerd wordt als hellenistisch (ptolemeïsch). Bij de verkoop is de herkomst van het reliëf niet gekend. Jaren later beseft Capart dat het voorwerp afkomstig is uit het graf van Oeserhat, de hoofdopziener van de harem van farao Amenhotep III en dat de dame in het reliëf zijn vrouw, koningin Tiye, voorstelt (18e dynastie). Zij is de moeder van farao Echnaton en de grootmoeder van farao Toetanchamon. Aangezien het reliëf op het einde van de 19e nog op zijn originele plaats te zien is, is het aannemelijk dat het stuk een aantal jaren later uitgehakt is en vervolgens naar Parijs gebracht voor verkoop. Het roven van graven in Egypte is altijd een heikel punt geweest (zie fiche Archeologie).



B

A - Fragment van een monumentale inscriptie, Deir el-Bahari, tempel van Montoehotep II, kalksteen, Middenrijk

B - Koningin Tiye, kalksteen, Necropool van Thebe, Nieuwe Rijk

ANTIQUAIRS

Van oudsher zijn in Caïro een aantal antiekzaken gespecialiseerd in (pre)faraonische archeologische objecten. Zolang de wetgeving inzake vondsten niet op punt stond, zag niemand er graten in om objecten in deze winkels te kopen. Nochtans zijn kopers zich vaak wel bewust van het risico op objecten uit illegale opgravingen. Tegenwoordig onderzoeken musea grondig op welke manier een object verworven is. Egypte heeft immers recht op teruggave van mogelijk illegaal verkregen Oud-egyptische voorwerpen.

Het dodenboek van de ambachtsman Neferrenpet is een stuk papyrus van bijna 14m lang en ongeveer 25cm hoog. Het is een typisch dodenboek dat vanaf de 18e dynastie vaak wordt meegegeven in het graf. Het graf van Neferrenpet dateert uit de tijd van Ramses II (19e dynastie). Een dodenboek wordt meegegeven in het graf om te verzekeren dat de dode goed terecht komt in het dodenrijk. De illustraties en teksten verwijzen naar eventuele obstakels op zijn reis, geven een lijst van alle materiële en immateriële zaken die de dode meeneemt naar het hiernamaals en verhalen de 'negatieve biecht': een opsomming van een reeks slechte daden waaraan de dode zich niet bezondigde. Dit specifieke dodenboek valt op door de mooie kleurrijke illustraties. Jean Capart vindt deze papyrus in 1900 in een antiekzaak en slaagt erin om het te kopen voor het museum met geld van een sponsor, Isabella Errera. Hoe het stuk bij de antiquair terecht kwam, is niet geweten.



Dodenboek van Neferrenpet, papyrus met beschildering, herkomst onbekend, vermoedelijk Deir el-Medina, Nieuwe Rijk

Expert aan het woord

Luc Delvaux, egyptoloog en conservator van de afdeling Egypte in het Museum Kunst en Geschiedenis

Zijn er vragen tot teruggave van objecten? Wat zegt de actuele wetgeving hier over?

Zeker, zoiets is mogelijk. In de jaren '90 is er trouwens teruggave van een object geweest, na een vraag door de Egyptische regering. Het object kwam uit een goed gekend graf, dat geplunderd was enkele jaren voor de aankoop van het stuk. Naar alle waarschijnlijkheid bevinden zich tussen de recentere aanwinsten sinds de jaren '70 een aantal objecten die hier niet zouden mogen zijn. Egypte kan een restitutie vragen, als men kan bewijzen dat de stukken illegaal het land verlaten hebben.

Sinds 1983 verbiedt de Egyptische wet de uitvoer van Egyptische objecten buiten het grondgebied. Vóór deze datum zijn heel wat voorwerpen legaal in het museum terechtgekomen, afkomstig van legale opgravingen. Tussen 1892 en de jaren vijftig bestond het systeem dat de helft van de vondsten in het land bleef en de andere helft werd verdeeld onder de landen van herkomst van de archeologen. Zij konden nog verder verdelen onder de inschrijvers van de opgraving. In die tijd was dit systeem wettelijk volledig gekaderd. Maar zelfs in die periode zijn er aankopen geweest waar het wettelijk dossier niet helemaal duidelijk is. Soms gaat het om stukken die weggevoerd zijn tijdens de opgraving en verkocht aan antiquairs. Dan gaat het uiteraard om diefstal. Maar ik geloof niet dat Egypte zo ver wil gaan in het onderzoek om alle verdachte objecten terug te vorderen. Ze richten zich vooral op de periode na 1983 en zeker vanaf 2011, waar tijdens de Arabische lente sites en magazijnen van de oudheidkundige dienst geplunderd zijn. Toen zijn er zelfs diefstallen geweest in het museum van Caïro.

In het geval van het reliëf van Tiye denk ik niet dat er een vraag tot restitutie is. Het reliëf van Tiye is ontvreemd uit het graf van Oeserhat, kort na de ontdekking door Howard Carter in 1903, zonder spoor van waar het zich daarna bevond. In 2013 heeft een Japans team opgegraven in die zone en is het graf gevonden, jammer genoeg in heel slechte staat. De wanden met decoratieve reliëfs van het graf zijn ingestort na een aardbeving. De slechte toestand verhindert om het graf helemaal in ere te herstellen.

In de klas

- Laat de leerlingen opzoeken wat de richtlijnen van UNESCO zijn i.v.m. roofkunst en objecten verkregen uit plunderingen, in het verleden en nu.
- De Belgische staat voerde een proces tegen het paleis op vraag van Capart, nadat de koning weigerde zijn privécollectie te schenken aan de staat en dus het museum. Kunnen de leerlingen opzoeken waar de grens ligt tussen het privébezit van de koning en de bezittingen die de Belgische staat toebehoren. Debatteer hierover in de klas.